

ARİŞ

Sayı/Issue: 28 / Haziran/June 2026

Değerlendirme: İki Dış Hakem / Evaluation: Two Outside Judges

Çift Taraflı Körleme / Double-Sided Blind Refereeing

Benzerlik Taraması Yapıldı/Similarity Scan Performed - intihal.net

Başvuru/Submitted: 06-02-2026

Kabul/ Accepted: 15-05-2026

Yayın/ Publication: 20-06-2026

Kınık (İzmir) Geleneksel Konut Dokusunun İncelenmesi ve Koruma Bağlamında Değerlendirilmesi*

Esra Eken Güney | 0000-0001-5036-8979 | esra.eken@ikc.edu.tr
Araştırma Görevlisi Dr. | İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi | Mühendislik ve Mimarlık Fakültesi | Mimarlık Bölümü
İzmir | Türkiye
<https://ror.org/024nx4843>

Burcu Taşçı | 0000-0002-9314-4905 | burcu.tasci@ikc.edu.tr
Dr. Öğretim Üyesi | İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi | Mühendislik ve Mimarlık Fakültesi | Mimarlık Bölümü
İzmir | Türkiye
<https://ror.org/024nx4843>

Atf: Eken Güney, Esra / Taşçı, Burcu (2026). "Kınık (İzmir) Geleneksel Konut Dokusunun İncelenmesi ve Koruma Bağlamında Değerlendirilmesi" *Arış*, Haziran, Sayı:28, s. 96-118

Öz

Kınık, Batı Anadolu'da İzmir'in kuzeyinde yer alan, Bergama ile yakın coğrafi ve tarihsel ilişki içinde gelişmiş ve antik dönemden günümüze kesintisiz iskân görmüş tarihi bir yerleşimdir. Kınık'ın tarihi kent merkezi, büyük ölçüde Osmanlı Dönemi'nde biçimlenmiş olup; tipik Osmanlı kenti mimari ve mekânsal özelliklerini yansıtan, cami, han, hamam, çeşme ve köprü gibi anıtsal yapılar ile dönemin sosyo-ekonomik yaşamını ve mimari karakterini ortaya koyan geleneksel konutlardan oluşan özgün bir kentsel dokuya sahiptir. Günümüzde ağırlıklı olarak kentsel sit alanı içerisinde yer alan bu konutlar, yerleşimin kültürel mirasının en belirgin ve süreklilik gösteren katmanını oluşturmaktadır. Ancak son yıllarda, kentsel sit alanı ve yakın çevresinde artan yapılaşma baskısı, geleneksel konut dokusunun özgünlüğünü ve bütünlüğünü olumsuz yönde etkilemektedir. Bu çalışma, Kınık tarihi yerleşimi içinde bulunan geleneksel konutların tespit edilmesini, özgün mimari ve mekânsal özelliklerinin ortaya konulmasını ve güncel koruma sorunlarının koruma disiplini çerçevesinde değerlendirilmesini amaçlamaktadır. Ayrıca, 1950 yılında Yüksek Mimar Mukadder Çizer tarafından hazırlanan ilk imar planının geleneksel konut dokusu ile kurduğu ilişki incelenmiştir. Çalışmada literatür taraması ile yerleşimin tarihsel gelişimi incelenmiş; bu gelişimin fiziksel yansıması olan geleneksel konut dokusu ise alan çalışmaları ve fotoğrafla belgeleme yoluyla ele alınarak, konutların öne çıkan mimari özellikleri ve koruma sorunları tespit edilmiştir. Çalışma sonucunda, 1950 planının tarihi dokuyu büyük ölçüde koruyarak dengeli bir planlama yaklaşımı benimsediği ve 2000'li yıllarda yerleşimin kentsel sit alanı olarak belirlenmesine rağmen bütüncül bir koruma politikasının geliştirilememesi ve etkin bir koruma amaçlı imar planının bulunmaması nedeniyle, geleneksel dokunun parsel ölçeğinde büyük oranda korunduğu; ancak yapı ve detay ölçeğinde özgünlüğünü kısmen yitirdiği saptanmıştır. Başlıca koruma sorunları; koruma kararlarındaki yetersizlikler, ekonomik nedenlere bağlı göç, konutların terk edilmesi ve kullanıcı değişiklikleri, niteliksiz müdahaleler ile koruma bilincinin eksikliği olarak tespit edilmiştir. Çalışma, geleneksel konut dokusunun tarihsel sürekliliğini ve mekânsal özgünlüğünü gözeterek bütüncül bir koruma yaklaşımının gerekliliğini vurgulamaktadır.

Anahtar Kelimeler: *İzmir, Kınık, Sivil Mimari, Geleneksel Konut, Koruma Sorunları.*

Makale Bilgileri

Yapay Zekâ Beyanı

Çalışmanın hazırlanma sürecinde yapay zeka tabanlı herhangi bir araç veya uygulama kullanılmamıştır. Çalışmanın tüm içeriği, tarafımda bilimsel araştırma yöntemleri ve akademik etik ilkelere uygun şekilde üretilmiştir.

Etik Kurul İzni

Bu çalışma, etik kurul izni gerektirmeyen nitelikte olup kullanılan veriler literatür taraması/yayınlanmış kaynaklar üzerinden elde edilmiştir. Çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.

Etik Bildirim

arisdergisi@akmb.gov.tr

Lisans

Bu makale Creative Commons Atf-GayriTicari 4.0 Uluslararası Lisans (CC BY-NC) ile lisanslanmıştır.

Dizinleme Bilgileri

Dergi TR Dizin ve ERIH PLUS tarafından dizinlenmektedir.

Katkı Oranı Beyanı

Yazarlar çalışmaya eşit oranda katkı sağlamıştır.

Çıkar Çatışması

Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.

Destek ve Teşekkür Beyanı

Bu çalışma İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi BAP Koordinatörlüğü tarafından KDP Projesi (Proje No: 2024-KDP-MÜMF-0005) kapsamında desteklenmiştir.

*Bu çalışma, 10. Kent Araştırmaları Kongresi'nde "İzmir Kınık Geleneksel Konut Dokusunun Koruma Amaçlı Değerlendirilmesi" başlığıyla sözlü bildiri olarak sunulan ve özet bildiri olarak basılan çalışmadan üretilmiştir (22-24 Ekim 2025 Kuzey Makedonya-Üsküp).

An Analysis of the Traditional Housing Fabric of Kınık (İzmir) and its Evaluation in the Context of Conservation*

Esra Eken Güney | [0000-0001-5036-8979](mailto:esra.eken@ikc.edu.tr) | esra.eken@ikc.edu.tr
 Araştırma Görevlisi Dr. | İzmir Kâtip Çelebi University | Faculty of Engineering and Architecture | Department of Architecture
 İzmir | Türkiye
<https://ror.org/024nx4843>

Burcu Taşcı | [0000-0002-9314-4905](mailto:burcu.tasci@ikc.edu.tr) | burcu.tasci@ikc.edu.tr
 Dr. Öğretim Üyesi | İzmir Kâtip Çelebi University | Faculty of Engineering and Architecture | Department of Architecture
 İzmir | Türkiye
<https://ror.org/024nx4843>

Citation: Eken Güney, Esra / Taşcı, Burcu (2026). "An Analysis of the Traditional Housing Fabric of Kınık (İzmir) and its Evaluation in the Context of Conservation" *Arış*, June, Issue: 28, pp. 96-118

Abstract

Kınık is a historic settlement located in the northern part of İzmir in Western Anatolia, which has developed in close geographical and historical association with Bergama and has been continuously inhabited from antiquity to the present. The historic center of Kınık was largely shaped during the Ottoman period and is characterized by an authentic urban fabric composed of monumental structures and traditional houses that reflect the socio-economic life and architectural character of the period. Today, these houses, predominantly located within the urban conservation area, constitute the most prominent and continuous layer of the settlement's cultural heritage. In recent years, increasing development pressure within and around the urban conservation area has negatively affected the authenticity and integrity of the historic fabric. This study aims to identify the traditional houses within the historic fabric of Kınık, to reveal their original architectural characteristics, and to evaluate current conservation problems. In addition, the study examines the relationship between the traditional fabric and the first development plan dated 1950. The methodology is based on literature review, archival research, field surveys, and photographic documentation. Through these methods, the historical development of the settlement was analyzed, and the traditional housing fabric was examined to identify architectural characteristics and conservation issues. The findings indicate that although the 1950 zoning plan adopted a balanced planning approach that largely preserved the historic fabric, and the settlement was designated as an urban conservation site in the 2000s, the absence of a holistic conservation policy and an effectively implemented conservation-oriented development plan has resulted in the partial loss of authenticity at the building scale. The main conservation problems include inadequate conservation decisions, economically driven migration, abandonment of houses, changes in users, unqualified interventions, and insufficient conservation awareness. The study emphasizes the necessity of a holistic conservation approach that ensures historical continuity and spatial authenticity of the traditional houses in Kınık.

Keywords: *İzmir, Kınık, Civil Architecture, Vernacular Architecture, Conservation Problems.*

Article Information

<i>AI Disclosure</i>	No artificial intelligence-based tools or applications were used in the preparation of this study. All content has been produced by myself in accordance with scientific research methods and academic ethical principles.
<i>Ethics Committee Approval</i>	The study does not require ethics committee approval, and the data used were obtained through a literature review / published sources. It is declared that scientific and ethical principles were followed during the preparation of the study and that all referenced works are listed in the bibliography.
<i>Complaints</i>	arisdergisi@akmb.gov.tr
<i>License</i>	This article is licensed under the Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License (CC BY-NC).
<i>Indexing Information</i>	The journal is indexed in TR Dizin and ERIH PLUS.
<i>Declaration of contribution Rate</i>	The authors have a contributed to the study equally.
<i>Conflict of Interest</i>	There is no potential conflict of interest in this study.
<i>Acknowledgment and Support Declaration</i>	This study is supported by the İzmir Kâtip Çelebi University Scientific Research Project Commission as Career Support Project (Project No: 2024-KDP-MÜMF-005).

* This study is based on a paper presented as an oral presentation at the 10th Urban Studies Congress under the title 'An Assessment of the Traditional Housing Fabric of Kınık, İzmir, with a View to Conservation' and published as an abstract (22-24 October 2025, North Macedonia-Skopje).

Giriş

II. Dünya Savaşı ve Sanayi Devrimi sonrasında hızlanan kentleşme uygulamaları ve ekonomik dönüşüm, kentsel gelişmeyle kültürel mirasın korunması arasında bir çatışmaya yol açmıştır. Yüzyılın ilk yarısında egemen olan modernist planlama anlayışı, sağlıksız ve düzensiz kabul edilen tarihi dokuların dönüştürülmesini temel hedef olarak benimsemiş; bu yaklaşım, tarihi dokuların çoğu zaman “yenilenmesi” ya da “ıslah edilmesi” gereken alanlar olarak ele alınmasına yol açmıştır (Erder, 2021). 1931 yılında Atina’da düzenlenen Uluslararası Tarihi Anıtlar Mimar ve Teknisyenleri Kongresi’nin sonucunda ilan edilen Atina Tüzüğü, tarihi yapılarda uygulanacak restorasyon çalışmalarının bilgiye dayalı, geleneksel yapım tekniği ve malzemelerle gerçekleştirilmesi gerekliliğinin yanında tarihi yapıları içeren dokular için ulusal düzeyde etkin koruma politikalarının geliştirilmesi ve anıtlar kadar buldukları çevrenin de koruma altına alınması gerektiğini savunmasıyla koruma disiplinin gelişiminde önemli bir eşiği oluşturmaktadır (ICOMOS, 1931).

Atina Tüzüğü ile başlayan çevre ölçeğinde koruma anlayışı gelişimini sürdürmüş, ICOMOS tarafından hazırlanan 1964 tarihli Venedik Tüzüğü ve 1987 tarihli Washington Tüzüğü gibi uluslararası bildirelerle, tarihi kent dokularının korunmasının planlama ve kalkınma politikalarından bağımsız düşünülmemeyeceği vurgulanmıştır (ICOMOS, 1964; ICOMOS, 1987). Benzer şekilde, UNESCO tarafından kabul edilen 1972 tarihli Dünya Mirası Sözleşmesi, kültürel mirası yalnızca anıtsal yapılarla sınırlamayıp “yapı grupları” ve “sit alanları” kavramlarını da koruma kapsamına alarak bu dönüşümü kurumsallaştırmıştır (UNESCO, 1972). Bu metinlerde geleneksel doku, kentsel gelişmenin önünde bir engel olarak değil, kimlik ve süreklilik sağlayan bir değer olarak ele alınmış; koruma ile çağdaş ihtiyaçlar arasında dengeli bir ilişki kurulması hedeflenmiştir.

1990’lardan itibaren kültürel peyzaj, geleneksel mimari ve yaşayan miras kavramlarının ön plana çıkmasıyla birlikte, tarihi dokuların korunması uluslararası planlama ve koruma gündeminde daha bütüncül ve çok katmanlı bir çerçevede ele alınmaya başlanmıştır. Türkiye’de planlama politikaları ve koruma yaklaşımları da büyük ölçüde bu uluslararası dönüşümle paralel bir seyir izlemiştir. Cumhuriyet Dönemi’nde imar planları, modernleşme hedefleri doğrultusunda güçlü bir dönüşüm aracı olarak kullanılmış; geleneksel dokular çoğu zaman yeni ulaşım aksları ve yapılaşma kararları karşısında kırılğan hale gelmiştir. Bununla birlikte, 1983 yılında yürürlüğe giren 2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu ile birlikte tarihi çevrelerin “sit alanı” olarak tanımlanması ve bu alanlar için koruma amaçlı imar planlarının hazırlanmasının zorunlu hale gelmesi, geleneksel dokunun planlama sistemi içinde ele alınış biçimini köklü biçimde değiştirmiştir. Bu yasal ve kurumsal çerçeve, yerleşimlerin tarihsel, toplumsal ve mekânsal süreklilik taşıyan bir bütün olarak değerlendirmesini mümkün kılmıştır.

Bu çerçevede özellikle Osmanlı Dönemi’ne ait tarihi yerleşimler, Türkiye’nin kültürel miras politikalarının önemli bir parçasını oluşturmaktadır. Safranbolu, Birgi, Cumalıkızık, Darkale, Taraklı ve Beypazarı gibi yerleşimler, Osmanlı mimarisinin ve geleneksel yerleşim dokusunun karakteristik özelliklerini yansıtan önemli örnekler olarak öne çıkmaktadır (Özdemir, 2011; Ünal ve Yücel, 2018; Kızılkuşak ve Şahin Güçhan, 2022; Eken Güney ve Şahin Güçhan, 2023; Etlacakuş ve Hamamcıoğlu Turan, 2024). Bu yerleşimlerin büyük bir bölümü, Türkiye’de yürürlükte olan yasal mevzuat kapsamında kentsel sit alanı olarak

tescillenmiş ve hukuki açıdan koruma altına alınmıştır. Ancak uygulamada, tek başına yasal koruma statüsünün geleneksel dokunun sürekliliğini güvence altına almada yeterli olmadığı görülmektedir. Bir yandan dışa göç, yaşanan nüfus ve ekonomik faaliyetlerin zayıflaması gibi nedenlerle bu yerleşimlerin bir kısmı zaman içerisinde kısmen ya da bütünüyle terk edilerek “yaşayan miras” olgusunu kaybetmekte; diğer yandan turizm odaklı kalkınma politikalarının etkisiyle yoğun ziyaretçi baskısı altına giren yerleşimlerde soylulaştırma süreçleri hızlanmaktadır (Orhan ve Yücel, 2019; Aliağaoğlu ve Demirözer, 2022; Buldan ve Akış, 2025). Bu durum, geleneksel konutların özgün kullanım biçimlerinden kopmasına, işlev değişikliklerine ve niteliksiz müdahalelere yol açarak mimari ve mekânsal bütünlüğün zedelenmesine neden olmaktadır.

İzmir çevresinde yer alan geleneksel yerleşim dokuları literatürde sıklıkla ele alınmış olmakla birlikte, bu çalışmaların büyük ölçüde turizm odaklı gelişimin belirgin olduğu Foça, Alaçatı, Bergama, Tire ve Urla gibi yerleşimlere odaklandığı görülmektedir (Karcılı, 2009; Kocamanoğlu, 2010; Şenol, 2014; Birol Akkurt, 2015; Hocoğlu, 2015; Uluer, 2016; Höbel, 2019; Tunca, 2021; İrmak, 2022). Bu eğilim, ekonomik ve kültürel açıdan daha görünür yerleşimlerin öncelik kazanmasına yol açarken, aynı bölgede turizm potansiyeli sınırlı olan yerleşimlerin ise görece geri planda kalmasına neden olmaktadır.

Bu yerleşimlerden biri olarak İzmir ilinin kuzeyinde yer alan Kınık ilçesi, özgün bir mimari dokuya sahip olmasıyla dikkat çeken önemli bir örnek olarak öne çıkmaktadır. Ayrıca, geleneksel konut dokusu, yerleşimin tarımsal üretime dayalı ekonomik yapısı ve görece sınırlı nüfus artışı sayesinde, Cumhuriyet Dönemi’ne kadar büyük ölçüde süreklilik göstermiş; organik sokak örgüsü, anıtsal yapılar etrafında gelişen mahalle düzeni, merkezi konumda yer alan çarşısı, sosyal ve ekonomik yaşamın izlerini yansıtan mekânsal örgütlenmesi ve yerel malzeme kullanımıyla tipik bir Osmanlı yerleşim karakteri göstermektedir. Kınık tarihi kent merkezinin kentsel sit alanı olarak ilan edilmesi ve son dönemde başlatılan koruma amaçlı imar planı çalışmalarına rağmen, bu mirasın özgünlüğünü kaybetmeye başlaması, çeşitli koruma sorunlarını gündeme getirmektedir. Bu nedenle Kınık, uluslararası koruma ilkeleri, ulusal yasal çerçeve ve Osmanlı kırsal mirası deneyimlerinin birlikte değerlendirilebileceği önemli bir alan çalışması sunmaktadır.

Bununla birlikte Kınık, kültürel mirasın belgelenmesi ve korunması açısından bugüne kadar kapsamlı akademik çalışmalara konu olmamış bir yerleşimdir. Mevcut araştırmalar, ağırlıklı olarak Kınık’ın tarihsel gelişimi ve özellikle Türk dönemine ait anıtsal yapıları üzerine odaklanan tekil incelemelerle sınırlı kalmıştır (Mustafaoğlu, 2019; Yılmaz, 2020). Buna karşın, Osmanlı Dönemi’ne tarihlenen sivil mimari örnekleri ve bu yapıların oluşturduğu geleneksel konut dokusu bütüncül bir şekilde ele alınmamıştır. Bu çalışmanın amacı, Kınık tarihi yerleşimi içerisinde yer alan geleneksel konutların tespit edilmesi, bu konutların özgün mimari karakterlerinin ortaya konulması ve güncel koruma sorunlarının belirlenerek koruma disiplini çerçevesinde değerlendirilmesidir.

Bu çalışma kapsamında yerleşimin tarihsel ve mekânsal gelişimini ortaya koymak amacıyla literatür taraması yapılmıştır. Kınık’taki koruma sürecinin yasal ve kurumsal çerçevesini belirlemek için ise İzmir 2 Numaralı Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu’nun yerleşime ilişkin koruma kararları ve tescil fişleri incelenmiştir. Alan çalışmaları 2013 ve 2025 yıllarında iki ayrı dönemde gerçekleştirilmiş, bu sayede geleneksel konut dokusunda zaman

içinde meydana gelen fiziksel ve mekânsal değişimler değerlendirilmiştir. Çalışma, Kınık kent merkezindeki kentsel sit alanı ile bu alanın çevresinde yer alan tescilli tekil konut yapılarını kapsayacak biçimde kurgulanmıştır. Çalışma alanı, özgün dokusunu büyük ölçüde koruyan Türkcedit Mahallesi, Aşağı Mahalle ve Yukarı Mahalle ile sınırlandırılmıştır. Bu mahallelerde, ağırlıklı olarak 19. yüzyıl sonuna tarihlenen Geç Osmanlı Dönemi'ne ait geleneksel konutlar incelenmiş; özellikle tescilli yapılar başta olmak üzere mevcut durumları fotoğrafla belgelenmiştir. Alan çalışmaları sırasında geleneksel konutların mekânsal organizasyonları, cephe düzenleri ve yapıım sistemleri analiz edilmiştir. Ancak yapıların büyük bir bölümünün günümüzde terk edilmiş olması nedeniyle iç mekânlara erişim sağlanamamış; bu durum, plan tipolojilerine ilişkin ayrıntılı değerlendirmeleri sınırlamıştır. Buna karşın cephe özelliklerine yönelik gözlemler ve Osmanlı konut geleneğine ilişkin literatür verileri birlikte değerlendirilerek Kınık konutlarının mekânsal kurgusuna dair genel bir çerçeve oluşturulmuştur.

1. Tarihsel Süreçte Kınık Kent Dokusunun Gelişimi

Kınık, İzmir'in kuzeyinde, Bakırçay Havzası'nda Madra ve Yund Dağları'nın arasında, Yund Dağları'nın kuzey yamaçlarında konumlanmaktadır (Şekil 1). Bakırçay Ovası'nın verimli topraklarına sahip olan yerleşimde, ekonomi büyük ölçüde tarım ve hayvancılığa dayanmaktadır. Ancak sanayileşmenin sınırlı kalması ve İzmir'e uzaklığı, ilçeyi İzmir'in en az gelişmiş bölgelerinden biri haline getirmiştir. Bu durum özellikle son yıllarda kent merkezlerine yönelen göç hareketleriyle birlikte nüfusun giderek azalmasına neden olmuştur.

Şekil 1: Kınık'ın konumu ve yakın çevresiyle ilişkisi (Yazarlar tarafından Google Earth haritası üzerinde hazırlanmıştır)

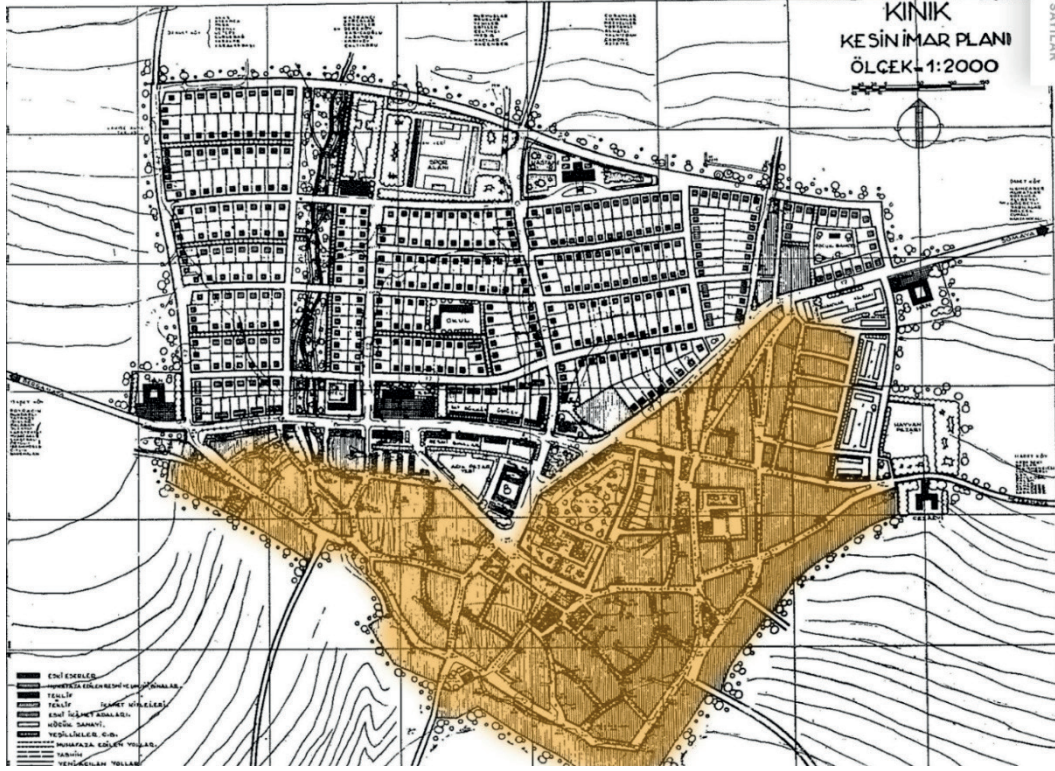
Kınık ve çevresi tarih öncesi dönemlerden itibaren farklı uygarlıklara ev sahipliği yapmıştır. Yund Dağı'nda ele geçen buluntular, en erken yerleşim izlerinin Neolitik Dönem'e ait olduğunu göstermektedir (Conze ve diğerleri, 1913; Yüksel, 2005). Antik Dönem'de, Karadere yakınlarındaki Mamurt Kale tepesinde Kibele'ye adanmış bir tapınağın bulunması, Strabon'un bu tapıntan bahsetmesi, alanın Helenistik Dönem'de bölgede kent dışı kült alanı ve dini merkez olarak kullanıldığını göstermektedir (Üreten, 2006; Radt, 2002; Strabon, 2005). Bölgede antik dönemde yerleşimin en belirgin merkezi, Mysia kenti olarak belirtilen ve günümüzde Kınık'ın batısında Poyracık'ın arkasındaki Hisarlık Tepesi üzerinde yer alan Gambreion antik kentidir (Conze ve diğerleri, 1913; Ramsay, 1960). Kentin Roma Dönemi'nde varlığını sürdürdüğü belirtilmektedir. Gambreion'e ait birçok yapı M.S. 17 depreminde yıkılmıştır (Özkan, 1991). Büyük İskender'in ölümü sonrası dört farklı hanedanlık kurulmuş; İzmir ve çevresi, Attalos hanedanının kurduğu Bergama merkezli Pergamon Krallığı yönetiminde kalmıştır. III. Attalos'un ölümüyle M. Ö. 129'da Pergamon toprakları Roma'nın Asia Eyaleti'ne dönüştürülmüştür. Bu dönemde kent, Bergama Krallığı'nın bir parçası haline gelmiştir (Özkan, 1991).

kentlerinin tipik “küçük şehir” ölçeğine ulaşmıştır (Eriş, 2000). 19. yüzyılda mevcut binalara yönelik vakıf destekli bakım çalışmaları ve çoğunlukla Rum-Ermeni nüfusun yaşadığı Türkcedit Mahallesi’nde iki kilise ve okul inşası, kentin çok katmanlı sosyo-kültürel yapısını pekiştirmiştir. Yerleşim bu süreçte, Yukarı ve Aşağı Mahallenin kesişim noktası olan ticari merkezden, doğu yönüne doğru gelişimini sürdürmüştür (Şekil 2).

Kınık, 1820 yılına kadar köy statüsünde olup zaptiye teşkilatı tarafından yönetilmiştir. 1879 tarihli Aydın Vilayet Salnamesi’ne göre Bergama’ya bağlı beş nahiyeden biri olarak “Nevahi-i Bergama” adıyla kaydedilmiştir (Bayatlı, 1997; Eriş, 2009; Sarıbey Haykıran, 2011). Bu dönemde yerleşim, Bergama’ya bağlı bir alt kaza olarak küçük bir kasaba niteliğinde olup, kaza merkezi Kınık’ın 3 km güneybatısındaki Poyracık’tır (Cavid, 2010). 1908 yılında Nevahi-i Bergama’nın merkezi Poyracık’tan Kınık’a taşınmıştır. Nevahi-i Bergama kazası, 18. yüzyıldan 19. yüzyılın başlarına kadar Bergama ve çevresinde hüküm sürmüş olan iki ayan ailenin himayesinde yönetilmiştir (Mustafaoğlu, 2019). Kınık, 1910 yılında Bergama ilçesine bağlı bucak durumuna gelmiştir. 1910-1923 döneminde, Osmanlı’nın geç dönem modernleşme çabalarının etkisiyle bucak merkezinden ilçe merkezine doğru gelişen bir dönüşüm süreci yaşamıştır. Süreç içerisinde, kamusal hizmetlere yönelik düzenlemeler sonucunda yeni eğitim yapıları ve idari binalar yapılmış; bu yapılar yerleşimin yapısını biçimlendiren ve kentsel kimliğine yön veren unsurlar haline gelmiştir. Kınık’ta 1923 yılında Cumhuriyet’in ilanının ardından 1938 yılında belediye teşkilatı kurulmuş ve yerleşim Bergama’ya bağlı nahiye durumuna gelmiştir. 1948 yılında idari bir düzenleme ile İzmir iline bağlı ilçe statüsüne yükseltilmiş; Poyracık ve Yayakent nahiyeleri de Kınık’a bağlanmıştır (Eriş, 2009). Kınık’ta Cumhuriyet Dönemi’ne geçiş ve idari yapının değişimiyle birlikte Anadolu geneline benzer şekilde modernleşme sürecine paralel olarak planlama ve imar faaliyetleri hızlanmış; bu faaliyetler yerleşimin mekânsal düzenini belirgin biçimde dönüştürmüştür.

Cumhuriyet Dönemi ile birlikte Kınık’ta modernleşme idealleri doğrultusunda yürütülen çalışmaların, yerleşim üzerinde hem olumlu hem de olumsuz nitelikte farklı etkiler yarattığı görülmektedir. Bu kapsamda, bu döneme kadar varlığı bilinen üç cami, bir mescit, ikisi çalışır durumda olan üç hamam, dört han ve 125 tane aktif olarak kullanılan çeşmeden; mescit, üç han yapısı ve çok sayıda çeşme, yol ve meydan yapım çalışmaları sırasında yıkılmıştır (Eriş, 2003). Ticari merkezde yer alan han yapıları arasından yalnızca Abdurrahman Hanı ayakta kalmış, ahşap camekânlı dükkânların ise büyük bölümü ortadan kaldırılmıştır. Buna rağmen yerleşimin, genel olarak doku ve yapı ölçeğinde özgün mekânsal ve mimari niteliklerini, yapıların özgün işlevlerini sürdürmeleri sayesinde 1950’li yıllara kadar büyük ölçüde koruduğu görülmektedir. Ancak geleneksel dokunun bilinçli ve planlı bir yaklaşımla ele alınması, kentin 1950 tarihli ve Yüksek Mimar Ali Mukadder Çizer tarafından hazırlanan ilk imar planı ile gerçekleşmiştir (Çizer, 1950; Şekil 3). Çizer, İller Bankası için Kınık İmar Planı’nın yanı sıra Gerze (1951) ve Lice (1952) imar planlarını da kapsayan toplam on beş planlama çalışması gerçekleştirmiştir (Çizer, 1950; Dayıoğlu, 2020; 2023).

Şekil 3: Kınık 1950 İmar Planı İçinde Güncel Kentsel Sit Alanının Konumu (Çizer, 1950: 15)

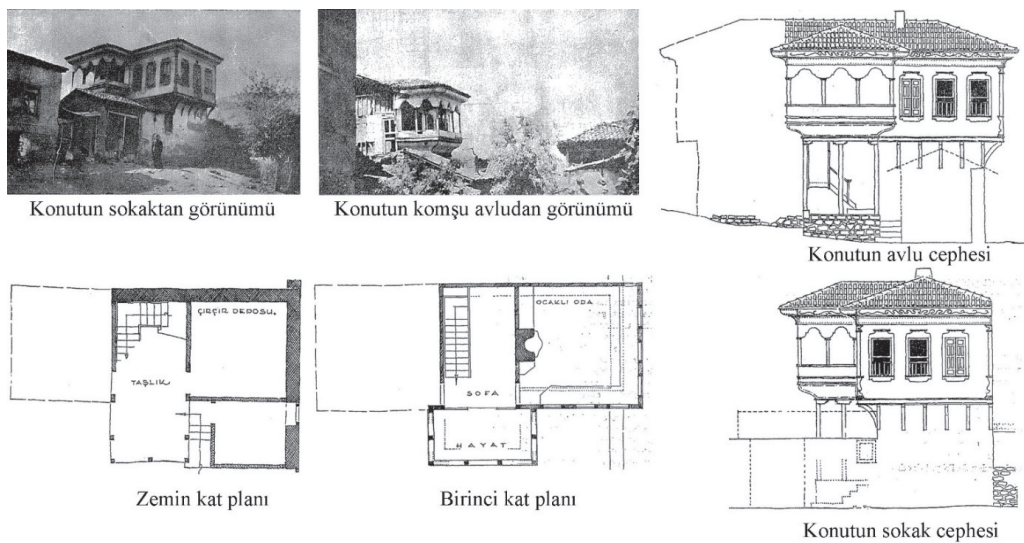
Kınık için bu planın ana kararları, yerleşimin fiziksel çevresi ve tarıma dayalı ekonomik yapısı ile Erken Cumhuriyet Dönemi'nin modernleşme hedefleri çerçevesinde biçimlenmiştir. Bu plan ile birlikte dönemin ideolojik ve işlevsel önceliklerini yansıtan birçok yapı inşa edilmiştir. Bu kapsamda gelişen yapı çevre, kısa bir süre içerisinde kamu ve eğitim yapıları, tarıma dayalı sanayi tesisleri, toplu konut alanları, meydanlar, parklar ve yeni ulaşım akslarıyla tanımlanmıştır. Yerleşimin gelişme yönü geleneksel dokunun sınırları dışında kuzeyde düz ve hafif eğimli alanlar içeren ovaya doğru yönlendirilmiş; yeni ulaşım aksları oluşturularak idari, kamusal ve üretim işlevleri bu akslar boyunca sistematik biçimde konumlandırılmış, yeni yapılaşma ve özellikle konut alanları ise kentin kuzeyinde planlanmıştır (Şekil 3).

Fotoğraf 1: 1967 yılında Kınık'ta geleneksel doku ve yeni yapılaşma alanları (Yazarlar tarafından Kınık Belediyesi Arşivi'nden elde edilen fotoğraf üzerinde hazırlanmıştır)

İmar planı notlarında Cumhuriyet Meydanı'nın güneyinde bulunan tarihi dokunun mümkün olduğunca korunması gerektiği de vurgulanmaktadır. Plan raporunda ayrıca cami ve mescit gibi anıtsal yapıların çevrelerinin açılarak görünür kılınması ve ileride restore edilmesi öngörülmüştür. Buna göre, Osmanlı kökenli birçok tarihi kentte gözlenen “yeni mahallenin ovaya açılması” olgusu, Kınık'ta da ovada kurulan Yeni Mahalle ve Fatih Mahallesi gibi mahallelerin oluşumu şeklinde gözlenmiş, dağ yamacında gelişen geleneksel dokudan kademeli bir kopuş süreci başlamıştır (Şekil 2; Cerasi, 1999; Faroqi, 2006). Yerleşime ait 1967 tarihli fotoğraf, 1976 tarihli imar planı ve günümüz yapı çevresi incelendiğinde, özellikle yeni ulaşım akslarının oluşumunda, idari ve kamusal merkezlerin konumlandırılmasında, eğitim yapılarının ve konut bölgesinin yer seçiminde 1950 tarihli imar planının belirleyici olduğunu ve büyük ölçüde uygulandığını ortaya koymaktadır. Bu iki durumun somut bir göstergesi olarak, yerleşimin 1967 yılına ait genel görünümünü yansıtan fotoğraf, tarihi yerleşimin özgün dokusunu koruduğunu; Cumhuriyet Dönemi'ne ait yapıların ise ayrı bir alanda, yeni bir kent merkezi oluşturacak biçimde konumlandırılarak yerleşimin bu yönde geliştiğini göstermektedir (Fotoğraf 1).

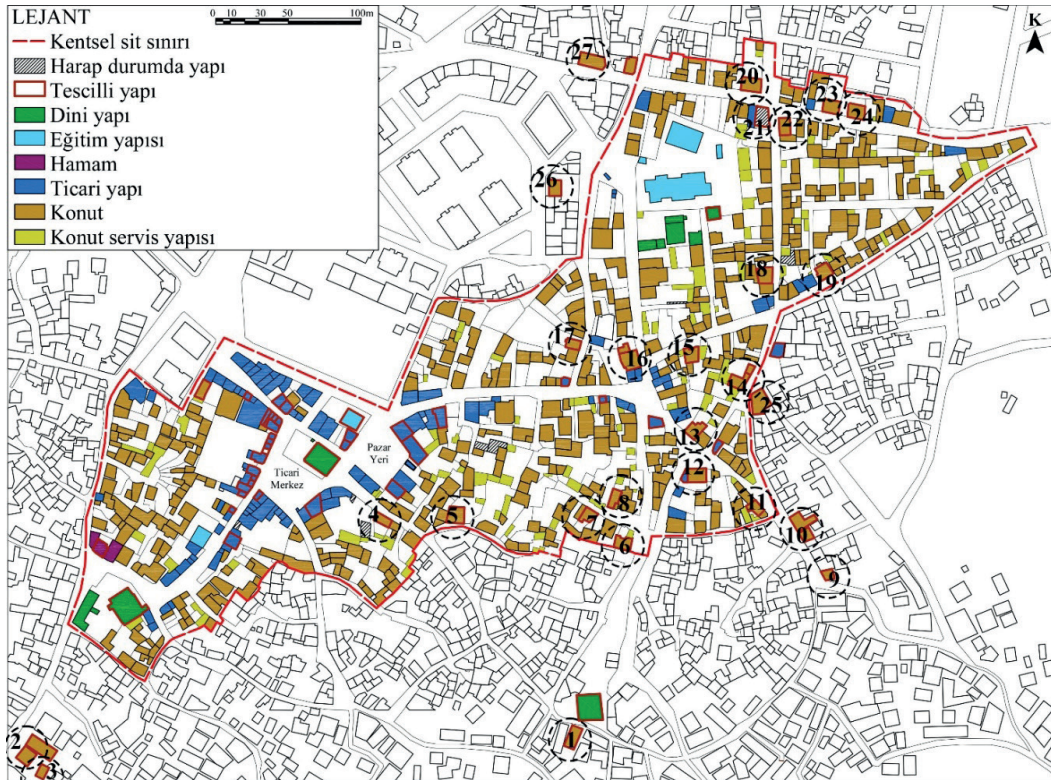
Bu imar planında geleneksel konut dokusu bağlamında Kınık'ta milli karakter taşıyan bir yapıya rastlanmadığı, buna karşın mahalli karaktere sahip bir yapının rölöve çizimlerinin hazırlandığı belirtilmiştir (Çizer, 1950; Şekil 4). Belgelenen bu yapı, yapım tekniği açısından zemin katta kalın kerpiç duvarlar üzerine oturtulmuş, üst katlarda ise ahşap karkas üzerine hıms sistemle inşa edilmiştir. Yapı, genel özellikleri bakımından çok nitelikli olarak tanımlanmamakla birlikte, mimari oranları açısından kendine özgü bir karakter sergilediği ifade edilmiştir. Özellikle ahşap saçak detayı yapıya özgün bir nitelik kazandırmaktadır. Plan şeması, “karnıyarık” olarak adlandırılan tipte olup; ortada yer alan bir sofanın sağ ve solunda, altlı üstlü ikişer oda bulunmaktadır. O dönemde, sofanın arka bölümünün tamamen yıkıldığı, zemin katta yalnızca taşlık ve bir oda, birinci katta ise sofa, hayat ve bir odanın ayakta kaldığı görülmektedir. Günümüzde bu geleneksel konutun yıkılmış olduğu tespit edilmiştir.

Şekil 4: Kınık'ta 1950 yılında belgelenen ve günümüze ulaşamayan konuta ait görsel ve çizim (Çizer, 1950:16-20)

Özetle, 1950 yılında hazırlanan ilk kapsamlı imar planı, geleneksel yerleşim alanlarını büyük ölçüde koruma altına alırken yeni gelişme alanlarını kontrollü bir biçimde tanımlamış; yeni konut alanlarında yerel yapı karakterine gönderme yapan konut tipleri geliştirilmiştir. Bu dönem yerleşimde ilk planlı gelişme sürecini temsil etmektedir. Ardından, Kınık'ta yerleşmenin büyümesine bağlı olarak 1976 tarihli yeni bir imar planı hazırlanmış, kentsel gelişme alanları genişletilmiştir. Bu planda geleneksel konut dokusuna yönelik bir karara rastlanmamıştır.

Bununla birlikte, Kınık'ta sistematik koruma amaçlı planlama çalışmaları 2005 yılında tarihi kent merkezinin kentsel sit alanı ilan edilmesiyle birlikte başlamış ve koruma odaklı kararlar gündeme gelmiştir. Bu doğrultuda, İzmir 2 Numaralı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu kararıyla; cami, han, hamam, çeşme ve köprülerin yanı sıra yüksek avlu duvarları, çıkmaz sokaklar ve organik sokak örgüsüyle tanımlanan geleneksel konut dokusunun büyük bir bölümünü kapsayan alan kentsel sit olarak ilan edilmiş ve çok sayıda anıtsal ile sivil mimarlık örneği tescil edilmiştir. 2005 yılından günümüze 27 tanesi konut ve ticaret+konut işlevli olmak üzere toplam 58 yapı ise tescillenmiştir (Şekil 5). Bu süreçle birlikte Tahtalı Cami ve Pekmez Pazarı Cami başta olmak üzere çeşmeler, hamam, su kemeri, köprü ve kilise gibi kamusal yapılar ile han ve dükkân gibi ticari yapılar; ayrıca organik dokunun oluşumunda belirleyici rol oynayan ve özgün mimari niteliklerini sürdüren dükkânlı ya da tekil konut yapıları da koruma altına alınmıştır.

Şekil 5: Kınık kentsel sit alanı içinde ve çevresinde bulunan tescilli yapıların fonksiyon dağılımı (Yazarlar tarafından kadastral plan üzerinde hazırlanmıştır)

2000’li yıllardan sonra Kınık’ta hazırlanan imar planları, bütüncül bir kentsel yaklaşım yerine, ağırlıklı olarak yeni gelişme alanlarını hedefleyen parçalı planlama kararları doğrultusunda şekillenmiştir. 2013 yılına gelindiğinde ise kentsel sit alanı, yürürlükteki imar planı kapsamı dışına çıkarılmıştır. 2020 yılında başlatılan Koruma Amaçlı İmar Planı çalışmaları günümüzde İzmir Büyükşehir Belediyesi tarafından onaylanmış olup, planın kesinleşmesine yönelik süreç devam etmektedir.

Bu çerçevede Kınık’ta kentsel sit alanını, yerleşimin kültürel mirasını yansıtan en belirgin katman olarak Osmanlı Dönemi’ne ait yapıların oluşturduğu görülmektedir. Bu yapılar arasında cami, han, hamam, çeşme ve köprü gibi anıtsal ve kamusal yapılar ile dönemin sosyo-ekonomik yaşamını ve mimari karakterini ortaya koyan geleneksel konut örnekleri dikkat çekmektedir. Günümüzde bu konutlar büyük ölçüde kentsel sit alanı içerisinde yoğunlaşmakla birlikte sit alanının çeperinde yer alan tescilli tekil konut örnekleri de bulunmaktadır. Bu konutlar, Kınık’ta tarihsel süreklilik gösteren ve özgün niteliklerini büyük ölçüde koruyan geleneksel konut dokusunu yansıtmaktadır.

2. Kınık Geleneksel Konut Dokusu

Yerleşimde, Tahtalı Cami, Pekmez Pazarı Cami ve kilise gibi dini yapılar çevresinde gelişen organik mahalle oluşumuna paralel olarak, Kınık’ın sokak dokusu da organik gelişim göstermiştir. Sokaklar araziye ve topoğrafyaya uyum sağlayarak kıvrımlı biçimde uzanarak; yer yer keskin dönüşler ve küçük meydanlar oluşturmuştur. Bu organik sokak düzeninin sonucu olarak yerleşimde çok sayıda çıkmaz sokak bulunmaktadır. Sokakları sınırlandıran öğeler ise çoğunlukla konutların dış cepheleri veya yüksek avlu duvarlarıdır. Genellikle sokak köşelerinde, yapı kenarlarının hayvan ve/veya insan geçişine uygun hâle getirilmesi amacıyla oluşturulan köşe pahları, dar ve keskin dönüşlü sokaklarda yer alan ev cepheleri ile köşe dönemeçlerinde 45 derecelik açılarla zaman zaman uygulanmıştır. Sokakların bu şekilde organik bir karakter göstermesi, Osmanlı kent dokusunun doğal bir özelliği olup Kınık’ta da açık biçimde gözlemlenmektedir.

Geleneksel konutların parsel üzerindeki yerleşimi, yapıların giriş düzenine bağlı olarak farklılık göstermektedir. Bazı evler sokağa doğrudan cephe alarak bitişik düzen halinde inşa edilmişken, bazı evler ise küçük bir avlu veya bahçe ile sokaktan ayrılmaktadır. 19. yüzyıl boyunca çoğunlukla Aşağı ve Yukarı mahallelerde konumlanan bu avlulu evlerde eve giriş sokaktan değil, avlu üzerinden sağlanmaktadır. Diğer yandan, 19. yüzyıl boyunca kilise kalıntısı varlığına bağlı olarak gayrimüslim nüfusun yoğun olarak yaşadığı düşünülen Türkcedit Mahallesi’nde yer alan konutlar çoğunlukla doğrudan sokağa açılmaktadır. Bu tip avlusuz evler, genellikle ön bahçeye sahip olmaksızın sokak hizasında konumlanmıştır. Evin sokağa bakan cephesi doğrudan yapı duvarıyla sınır oluşturmakta ve sokakta konumlanan bir merdivenle giriş kapısına ulaşılmaktadır.

2.1. Konutlarda Plan ve Cephe Organizasyonu

Kınık’ta geleneksel konut dokusu, Osmanlı konut mimarisinin temel plan tipolojileri çerçevesinde ele alındığında, yerleşimde sofa mekânının konumuna bağlı olarak farklı plan düzenlerinin bir arada bulunduğu görülmektedir. Bu mekân, Osmanlı konut mimarisinde yapının en önemli mekânsal ögesi olup plan tipolojileri bu mekânın konumuna göre dış sofalı, orta sofalı ve iç sofalı olarak adlandırılmaktadır (Eldem, 1954). Kınık’taki konut

örneklerinde, çoğunluğu orta sofalı olmakla birlikte yan hollü ve sınırlı sayıda da olsa dış sofalı plan tiplerine rastlanmaktadır. Özellikle Türkcedit Mahallesi'nde yoğunlaşan, sokaktan doğrudan girişe sahip konutların orta sofalı ve yan hollü plan düzenleriyle uyum gösterdiği görülmektedir. Aşağı ve Yukarı mahallelerde konumlanıp günümüze ulaşan dış sofalı plan düzenine sahip konutların az sayıda olması birçoğunun modernleşme sürecinde yıkılmış olabileceğini düşündürmektedir.

Orta sofalı konutlarda sofa, yapının merkezinde konumlanmış olup tüm odalar bu mekâna açılmaktadır. Bu düzen, konutun iç mekânında simetrik bir organizasyon sağlarken aynı simetriyi cephelere de yansıtmaktadır. Giriş kapısı çoğunlukla cephe merkezinde bulunmakta olup sokak kotundan yüksek konumlandığı için merdivenlerle vurgulanmaktadır (Tablo 1: no. 4, 7, 12; Tablo 2: no. 15, 16, 18, 20, 23, 24, 27). Bazı konutlarda giriş kapısı cephe duvarından birkaç adım geriye çekilerek kemerli açıklık içinde düzenlenmiş, önünde küçük bir sahanlık veya sütunlarla tanımlanmış bir giriş mekânı oluşturulmuştur (Tablo 1: no. 12; Tablo 2: no. 18, 20, 21, 27). Eldem (1954) ve Kuban (1995), cephe simetrisinin ve anıtsal girişin vurgulandığı bu tip yapılara eğilimin Geç Osmanlı Dönemi'nde Neoklasik etkilerle güçlendiğini ve çoğunlukla varlıklı aileler tarafından tercih edildiğini belirtmektedir. Kapı ve kapının her iki yanında eşit sayıda yer alan pencereleri çevreleyen taş söveler, çoğunlukla giriş kapısı üzerinde yapım yılını işaret eden kitabeler, sokak cephesinin köşelerinde duvarla bütünleşen sütunlar, çatı silmeleri ve cephe bezemeleri, Batılı mimari etkilerin Kınık örneklerine yansıyan diğer unsurlarıdır (Tablo 2).

Yan hollü plan tipine sahip yapılarda ise cephe düzeninin nispeten daha serbest olduğu görülmektedir. Giriş kapısı çoğunlukla cephenin kenarında konumlandığından, pencere düzeninde simetrik bir düzen izlenmemektedir (Tablo 1: no. 5, 10, 11; Tablo 2: no. 19). Bu asimetrik düzen, işlevsel ihtiyaçlar ve arsa koşullarına bağlı olarak gelişmiş, konutların cephe kimliğine çeşitlilik kazandırmıştır. Orta sofalı plan düzenine sahip konutlarda görülen cephe süslemelerinin büyük kısmı, yan hollü plan tipine sahip konutların cephelerinde de görülmektedir. Önceki çalışmalarda özellikle gayrimüslim kullanıcılarla ilişkilendirilen bu tip konutların, Kınık'ta 19. yüzyıl boyunca çoğunlukla gayrimüslim ailelerin yaşadığı Türkcedit Mahallesi'nde yoğunlaşması bu görüşü doğrular niteliktedir (Birol Akkurt, 2016: 71).

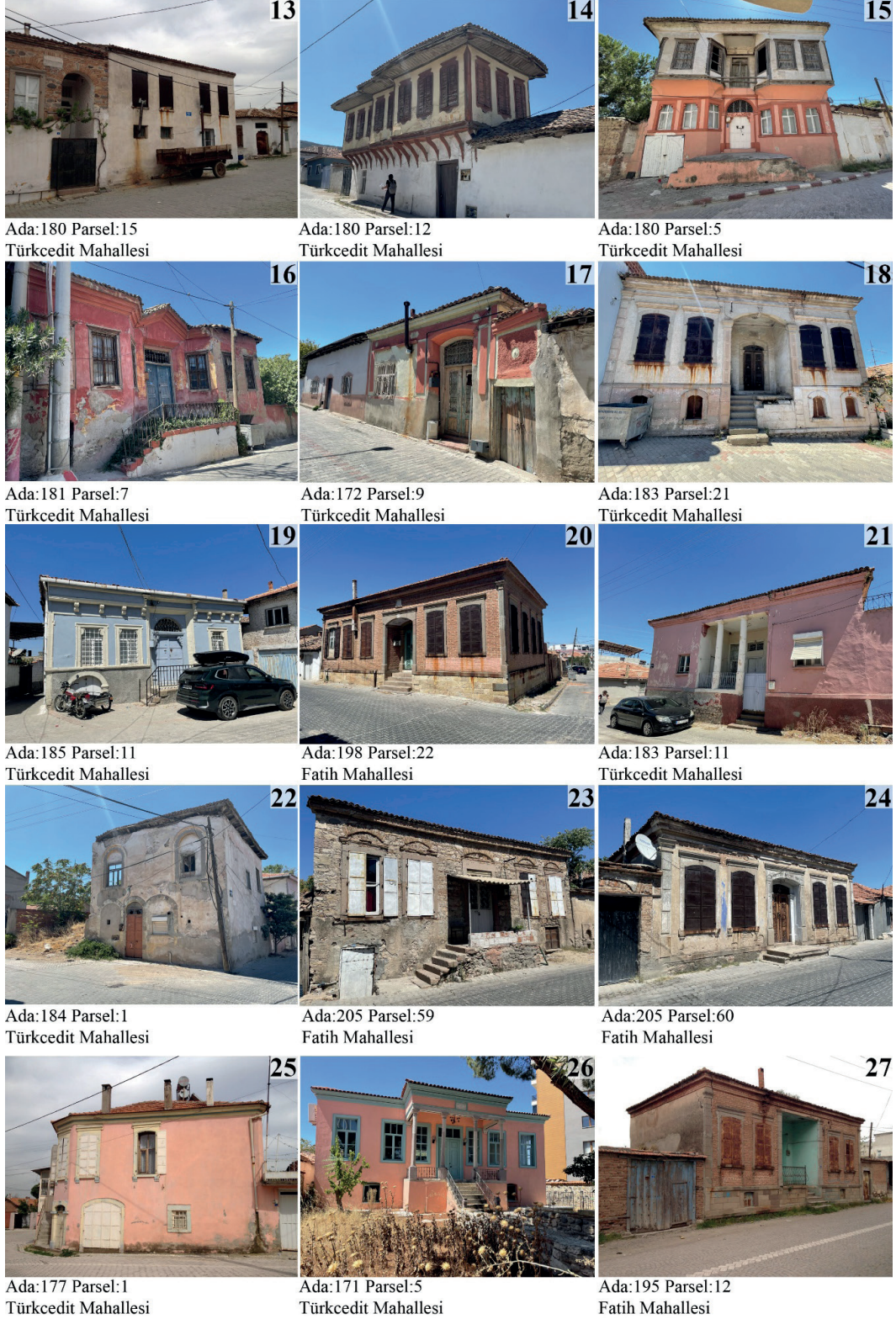
Günümüzde sınırlı sayıda örnekleri Aşağı ve Yukarı mahallede görülen dış sofalı plan düzenine sahip konutlarda, sofa kapalı bir mekân olarak değil, üst katta avluya bakan yarı açık bir mekân olarak düzenlenmiştir (Tablo 1: no. 1; Tablo 2: no. 14). Ahşap dikmelerle taşınan saçak altında yer alan bu mekân, gündelik yaşamın odak noktası olup ev ile avlu arasında mekânsal bir eşik oluşturmaktadır (Eldem, 1954; Kuban, 1995). Tek tip cephe organizasyonunun tersine, bu konutların cephe düzenleri sokak ve avlu yönünde farklı karakter sergilemektedir. Sokak cephesinde zemin katta mahremiyeti sağlamak amacıyla çoğunlukla kapı ve pencere tercih edilmezken, ikinci katta yaşam alanlarıyla ilişkili çok sayıda pencere ve sokağa yönelen çıkımlar yer almaktadır. Bu çıkımlar çoğunlukla ahşap payandalarla taşınarak cepheye hareket kazandırmaktadır (Tablo 1: no. 1; Tablo 2: no. 14). Avluya bakan cepheler ise sofaya açılan ardışık pencere ve kapı dizileri ile dikmelerle taşınan geniş saçaklarla tanımlanmaktadır. Böylece, dışa kapalı sokak cephesi ile içe dönük avlu cephesi arasında belirgin bir zıtlık ortaya çıkmaktadır.

Klasik Osmanlı konut mimarisinin önemli unsurlarından biri olan saçak detayları da Kınık evlerinin cephe tamamlayıcısı olup plan ve cephe organizasyonuna göre farklılık

göstermektedir. Anadolu'daki geleneksel konutların büyük bir bölümünde rastlanan geniş ahşap saçaklar, Kınık'ta ise çoğunlukla dış sofalı plan tipine ve çıkmalı cephe düzenine sahip konutlarda görülmektedir (Tablo 2: no. 14). Buna karşın, konuta girişin sokaktan sağlandığı orta sofalı plan tipine ve simetrik ya da asimetrik cephe düzenine sahip konutlarda, beşik çatılar, herhangi bir çıkıntı oluşturmaksızın doğrudan cephe duvarlarının üzerine oturtulmuştur. Böylelikle, cephelerde yatay gölgelik oluşturan saçak silmeleri yerine çatı ile duvar birleşimi sade ve yalın bir görünüm sergilemektedir.

Tablo 1: Kınık tarihi yerleşiminde tescilli konut örnekleri-1

Tablo 2: Kınık tarihi yerleşiminde tescilli konut örnekleri-2

2.2 Konutlarda Yapım Tekniği ve Yapı Malzemeleri

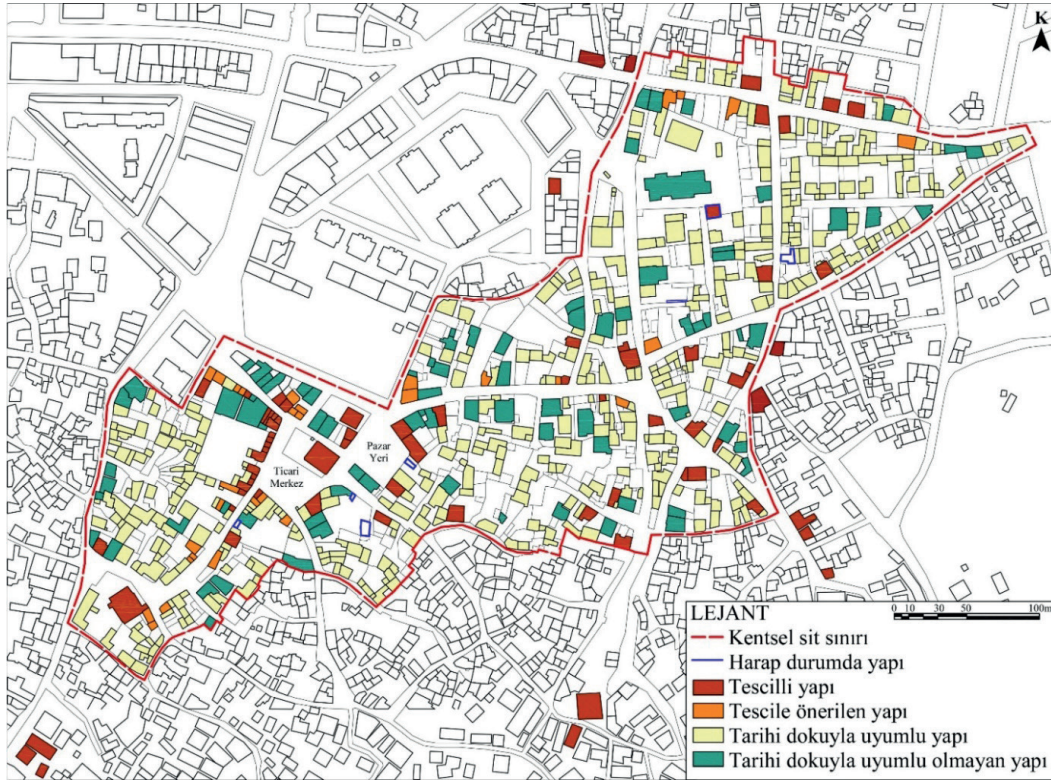
Kınık'ta geleneksel konutlar, yapım teknikleri ve kullanılan malzemeler bakımından Osmanlı sivil mimarlığının genel özelliklerini yansıtmaktadır. Bölgede hem ahşap karkaslı (hımış) yapı tekniği hem de yığma kâgir yapı tekniği kullanılmış; bazı yapılarda bu ikisi bir arada (karma sistem) görülmüştür. Konutların büyük bölümü kitabelerinden anlaşıldığı üzere Geç Osmanlı Dönemi'nde (19. yüzyıl) inşa edildiği için taş, tuğla, ahşap ve kerpiç gibi dönemin yaygın malzemeleri, Kınık konutlarında da kullanılan temel yapı malzemesi olmuştur (Tablo 1-2).

Osmanlı coğrafyasında oldukça yaygın olan ahşap karkas tekniğinde, evin taşıyıcı iskeleti ahşap dikme ve hatıllardan oluşurken, bu ahşap elemanların araları kerpiç veya tuğla ile doldurulmuştur. Genellikle zemin kat seviyesinde 1-2 metre yüksekliğinde taş duvar örülmüş, duvar örgüsü ahşap karkas sistemle devam etmiştir. Kınık'ta bulunan birçok geleneksel konutta da benzer şekilde alt kat yığma taş sistem, üst kat ahşap karkas olan bu karma sistem kullanılmıştır. Üst kat boyunca kullanılan ahşap karkas sistemiyle bir yandan yapı maliyeti düşürülürken, diğer yandan depreme karşı bina esnekliği sağlanmıştır. Konutların cepheleri çoğunlukla sıva ve kireç badana ile kaplanarak ahşap iskelet gizlenmiştir; böylece sade bir görünüm elde edilmiştir.

Karma sistemin yanında yerleşimde tamamen taş veya tuğla malzemenin harçla birleştirilmesiyle oluşturulan yığma kâgir konutlar da bulunmaktadır. Özellikle Rum ustalar tarafından inşa edilen kâgir konutlar, özenli taş işçiliği ve simetrik planlarıyla dikkat çekmektedir. Kınık'ta bu tip konutların bazılarında alt kat boyunca düzgün kesme taş dizileri, üst katta ise tuğla duvar örgüsü görülürken; bazı örneklerde dış duvarların tamamen yığma taşla inşa edildiği anlaşılmaktadır. Bu tip konutlarda, sokak cephesinin köşeleri sütunlarla, pencere ve kapı kenarları ise kesme taşlarla vurgulanmıştır. Kâgir konutlarda duvar kalınlıkları ahşap karkaslı evlere göre daha fazladır ve bu sayede daha masif bir etki yaratmaktadır. Bu kâgir konutların giriş cephelerinde, merdivenli ve sütunlu portikler ile alınlıklar gibi neoklasik üsluba ait unsurlara da rastlanmaktadır. Bu nedenle kâgir konutlar, yalnızca yapım teknikleriyle değil, mimari süsleme özellikleriyle de farklı bir karakter sergilemektedir. (Tablo 2).

3. Geleneksel Konut Dokusunun Koruma Amaçlı Değerlendirilmesi

Kınık geleneksel yerleşim dokusu, Osmanlı Dönemi'nde tarımsal üretime dayalı kırsal bir yerleşim olarak biçimlenmiş; topoğrafya, iklim koşulları ve sosyo-ekonomik yapı doğrultusunda kendiliğinden gelişen organik bir morfoloji ortaya koymuştur. Tarihi çarşının merkezi konumu, dini yapılar çevresinde yoğunlaşan konut dokusu ve dar, kıvrımlı sokak ağı, yerleşimin Osmanlı kent geleneğiyle güçlü bir süreklilik ilişkisi içinde olduğunu göstermektedir. Bu mekânsal organizasyon, Osmanlı yerleşimlerine ilişkin çalışmalarda tanımlanan çekirdek odaklı gelişim modeli ve organik sokak dokusu özellikleriyle örtüşmekte; planlı bir müdahaleden çok uzun süreli kullanım pratiklerinin belirleyici olduğu evrimsel bir mekânsal oluşumu işaret etmektedir (Kuban, 1995; Cerasi, 1999).

Şekil 6: Kınık kentsel sit alanı ve çevresinde yapıların koruma durumu (Yazarlar tarafından kadastral plan üzerinde hazırlanmıştır)

Geleneksel konutların büyük ölçüde tek ve iki katlı olması, iki katlı örneklerde zemin katların ticari işlevlerle kullanılması ve plan organizasyonunun sofanın konumuna göre biçimlenmesi, konut mimarisinin yerleşimin ekonomik ve toplumsal yapısıyla doğrudan ilişkili olduğunu ortaya koymaktadır. Bu durum, Osmanlı-Türk evi üzerine yapılan tipolojik çalışmalarda vurgulanan üretim ve yaşam pratiklerinin mekâna yansması ile esnek plan organizasyonu ilkeleriyle paralellik göstermektedir (Eldem, 1987; Bektaş, 1996). Bununla birlikte, alan çalışmalarında tespit edilen plan tiplerinin mahallelere göre farklı yoğunluklarda dağılım göstermesi, Kınık'ta homojen bir konut dokusu yerine yerel üretim biçimleri ve toplumsal ilişkiler doğrultusunda çeşitlenen bir konut geleneğinin varlığına işaret etmektedir. Özellikle yarı açık sofalı ve avlulu konutlarda tarımsal faaliyetlerin parsel düzenine dâhil edilmesi, konut ile üretim arasındaki ilişkisinin mekâna doğrudan yansması olarak değerlendirilmektedir.

Yapım tekniklerinde gözlemlenen çeşitlilik de bu uyum sürecinin bir parçasıdır. İki katlı ve yarı açık sofalı konutlarda karma sistemin tercih edilmesi, yapısal gereklilikler ve deprem güvenliğiyle ilişkili rasyonel bir çözüm sunarken; tek katlı ve kapalı sofalı konutlarda yığma kâgir sistemin yaygınlığı, ekonomik ve iklimsel koşullarla uyumlu bir tercih olarak öne çıkmaktadır. Bu bütüncül yapı, Osmanlı konut mimarisinde yerel malzeme kullanımını ve yapım tekniklerinin çevresel koşullara göre biçimlenmesiyle (Kuban, 1995) paralel olarak, Kınık'taki geleneksel yerleşim dokusunun da hem çevresel hem de sosyo-ekonomik koşullara duyarlı şekilde oluştuğunu göstermektedir.

Bununla birlikte, Kınık'ta tarihi dokunun sürekliliği, özellikle 20. yüzyılın ortalarından itibaren belirginleşen demografik ve mekânsal dönüşüm süreçleriyle kesintiye uğramıştır. 1950'li yıllara kadar özgün mimari karakterini büyük ölçüde koruyan Kınık, II. Dünya Savaşı sonrasında Balkan ülkelerinden yönelen yoğun göç hareketleriyle birlikte belirgin bir demografik ve mekânsal dönüşüm sürecine girmiştir. Yerleşimin, devlet politikaları doğrultusunda Bulgaristan, Yunanistan ve Yugoslavya'dan gelen göçmenler için iskân alanı olarak belirlenmesi, toplumsal yapının yanı sıra geleneksel konut dokusu üzerinde de doğrudan etkili olmuştur (Sezen, 2023). Bu süreçte, terk edilmiş durumdaki bazı geleneksel yapıların, 9 Aralık 1923 tarihli "Emvâl-i Gayrimenkule-i Metrûkenin Kanunen Hakk-ı İskânı Haiz Muhacirine Suret-i Tevziini Mûbeyyin Talimatname" doğrultusunda hızla yerleşime elverişli hale getirilerek geçici iskân amacıyla kullanıldığı; bu uygulamaların kısa vadede barınma ihtiyacını karşılamasına karşın, yapıların özgün mimari özellikleri üzerinde olumsuz etkiler yarattığı değerlendirilmektedir (Emgili, 2021: 12).

Göç hareketlerine ek olarak, 1990 yılına kadar devam eden doğal nüfus artışı yerleşim üzerindeki baskıyı artırmış; bu tarihten sonra ekonomik nedenlerle ilçe dışına yönelen göç, tarihi kent dokusunun korunmasını daha da güçleştirmiştir. 2005 yılında alınan kentsel sit ilanı ve tescil kararları, geleneksel dokunun yasal olarak korunmasını sağlamış olsa da kentsel sit sınırlarının tarihi alanın tamamını kapsamaması, tescil kararlarındaki eksiklikler ve uzun süre onaylı bir koruma amaçlı imar planının bulunmaması, uygulamada ciddi boşluklar yaratmıştır (Şekil 6). Bu durum, Türkiye'de koruma sisteminde sıklıkla vurgulanan planlama araçları ile uygulama pratikleri arasındaki uyumsuzluğu yansıtan bir örnek olarak değerlendirilebilir (Erder, 2021).

Günümüzde Kınık tarihi kent dokusu genel karakterini korumakla birlikte, geleneksel konutların ve ticari merkeze uzak konumdaki dükkânların büyük bölümünün terk edilmesi ya da kullanıcı profiline değişmesi, dokunun sürekliliğini zayıflatmaktadır. Çağdaş yaşam koşullarına uyum sağlayamayan geleneksel konutlardan yeni yerleşim alanlarına yönelen nüfus, yapıların bakımsız kalmasına ve kimi örneklerde yıkıma varan kayıplara yol açmaktadır (Tablo 1: no. 3 ve no. 6).

Fotoğraf 2: a) Üst katı zaman içinde yıkılmış ve onarılmamış konut örneği b) Konut cephesinde niteliksiz ek örneği c) Üst kotta yer alan balkonun PVC ile kaplandığı konut örneği

Yerel halkın yerleşimi terk etmesiyle birlikte tarihi yapılar daha düşük gelir gruplarına kiralanmış; kullanımın sürmesine karşın değişen kullanıcı profili, geleneksel doku üzerinde olumsuz etkiler yaratmıştır. Güncel konfor ihtiyaçlarına yanıt verme amacıyla yapılan ve çoğunlukla kullanıcıların kendi imkânlarıyla gerçekleştirdiği niteliksiz müdahaleler, sokak dokusu ve silüet başta olmak üzere yapı ölçeğinde özgünlüğün kaybına yol açmıştır. Doku ile uyumsuz kütle ekleri, yetersiz onarımlar, mekân kayıpları, cephe düzeninin bozulması

ve özgün mimari elemanların PVC gibi uyumsuz malzemelerle değiştirilmesi, geleneksel dokunun bütünlüğünü zayıflatan başlıca müdahaleler olarak değerlendirilmektedir (Fotoğraf 2). Bu müdahaleler, kültürel mirasın özgünlüğü ve bütünlüğüne ilişkin uluslararası koruma ilkeleriyle çelişmekte (ICOMOS, 1964) ve tarihi dokunun karakterine zarar veren bir dönüşüm sürecine neden olmaktadır.

Fotoğraf 3: Tarihi dokuyla uyumsuz yapılaşma örnekleri

Kınık'ta diğer temel koruma sorunlarından biri, geleneksel doku genelinde yaygınlaşan niteliksiz yeni yapılaşmalardır. Özellikle yoğun betonarme konut dokusunun hâkim olduğu Yeni Mahalle ve Fatih Mahallesi, tarihi dokunun sürekliliğini ve bütünlüğünü tehdit eden alanlar olarak öne çıkmaktadır. Kentsel sit alanı içinde ve yakın çevresinde tarihi çevreyle uyumsuz biçimde gelişen bu yapılaşma, mevcut koruma sınırlarının ve denetim mekanizmalarının yetersizliğini ortaya koymaktadır. Gabari, kütleli form ve malzeme açısından baskın konumda bulunan bu yapılar, tarihi dokunun algısını olumsuz etkilemektedir (Fotoğraf 3). Buna karşın, özellikle Cumhuriyet Dönemi'nde inşa edilmiş, ölçek ve malzeme bakımından dokuya uyum sağlayan bazı konut örnekleri, kontrollü yeni yapılaşmanın mümkün olduğunu göstermektedir (Şekil 6).

Fotoğraf 4: Restorasyonu yapılan konut örneği (Kınık Belediyesi Arşivi)

Tarihi dokunun kültürel değerlerine yönelik farkındalık ve koruma bilincinin düşük olması, Kınık'ta koruma sürecini zorlaştıran diğer önemli sorunlardan biridir. Koruma bilincinin var olduğu durumlarda dahi, onarım maliyetleri ve ekonomik kısıtlar, bireysel girişimlerin yetersiz kaldığını ve koruma uygulamalarının büyük ölçüde merkezi ve yerel yönetimlerin teşvik ve desteğine ihtiyaç duyduğunu göstermektedir. Bu nedenle yerleşimde nitelikli onarım uygulamaları oldukça sınırlı kalmıştır. Anıtsal yapılar dışında yalnızca bir geleneksel konutun belediye tarafından onarılmış olması, uygulama eksikliğini ortaya koymakla birlikte, bu müdahalenin kullanıcıların yaşadıkları çevrenin değerlerini fark etmeleri açısından önemli bir adımı olduğu değerlendirilmektedir (Fotoğraf 4).

Kınık özelinde belirlenen koruma sorunları yanında İzmir ve çevresinde turizm odaklı gelişim gösteren benzer ölçekteki Alaçatı, Foça, Urla, Bergama ve Tire gibi yerleşimlerde, geleneksel konut dokusunun korunmasında sürekli kullanım pratiklerinin önemli bir rol oynadığı görülmektedir. Bu yerleşimlerde, konutların özgün işlevlerinin kullanıcı deği-

şikliklerine rağmen sürdürülmesi ya da turizme bağlı olarak işlevsel dönüşüme uğrayarak yapıların kesintisiz kullanımı, düzenli bakım-onarım sürecini beraberinde getirmiş, özgün mimari niteliklerin büyük ölçüde günümüze aktarılabilmesini sağlamıştır. Buna karşılık Kınık, mekânsal ve mimari özellikler bakımından Bergama ile benzerlik göstermesine rağmen, tarihsel süreçte turizm ve tanınırlık açısından onun gölgesinde kalmıştır. Ayrıca geleneksel konutların, özellikle göç hareketlerine bağlı olarak sosyal yapının dönüşmesi sonucu uzun süre atıl kalması, fiziksel bozulma sürecini hızlandıran etkenler olarak öne çıkmaktadır.

Sonuç

Kınık, geleneksel yerleşme düzeni, organik sokak dokusu, Osmanlı Dönemi'ne ait anıtsal yapıları ve geleneksel konutları ile İzmir'in tarihsel sürekliliğini büyük ölçüde korumayı başarmış önemli yerleşimlerden biridir. Kentte Cumhuriyet Dönemi modernleşmesinin mekânsal yansıması olarak değerlendirilen 1950 tarihli ilk imar planı, koruma amaçlı planlama anlayışının henüz gündemde olmadığı bir dönemde, geleneksel dokuyu koruyarak yeni yapılaşmayı ayrı bir alanda önermesi bakımından önem taşımaktadır.

Buna karşın, günümüzde bu tarihi doku, bütüncül bir koruma politikasının eksikliği nedeniyle çeşitli sorunlarla karşı karşıyadır. Kınık'ta kentsel gelişim süreci, 2005 yılında kentsel sit alanının ilanıyla başlayan koruma odaklı yaklaşımlara rağmen, bütüncül bir koruma politikası oluşturulamaması nedeniyle parçalı ve yeni yapılaşma ağırlıklı kararlar doğrultusunda ilerlemiştir. Mevcut durumda koruma amaçlı imar planının bulunmaması, terk edilmiş bazı konutların yıkılmasına veya aktif kullanılan konutların niteliksiz müdahalelere maruz kalmasına yol açmaktadır. Ayrıca, mevcut kentsel sit sınırlarının yeterince kapsamlı olmaması, korunması gerekli yapıların alan dışında kalmasına neden olmakta; belgeleme ve onarım çalışmalarının yetersizliği bu süreci daha da olumsuz hale getirmektedir. Oysa Kınık'taki geleneksel konutlar, Batı Anadolu sivil mimarisinin küçük ölçekli ve özgün bir örneği olarak Osmanlı konut geleneği ile 19. yüzyılın kozmopolit etkilerini aynı sokak silüetinde bir araya getiren çok katmanlı bir yapı sunmaktadır. Bu nedenle konutların belgelenmesi ve korunması yalnızca yapı ölçeğinde değil, kent kimliği ve toplumsal belleğin sürekliliği açısından da öneme sahiptir.

Bu bağlamda yerleşime yönelik koruma yaklaşımının sistematik ve çok katmanlı bir çerçevede ele alınması gerekmektedir. Yerleşim ölçeğinde, kentsel sit sınırlarının yeniden değerlendirilmesi ve mevcut alanın çeperini de kapsayacak şekilde genişletilmesi ve koruma amaçlı imar planının hazırlanarak yürürlüğe konulması temel bir gerekliliktir. Bina ölçeğinde ise geleneksel konutların ayrıntılı biçimde belgelenmesi, plan tipolojileri ve yapım tekniklerine ilişkin verilerin kayıt altına alınması ve bu doğrultuda müdahale ilkelerinin tanımlanması önem taşımaktadır. Ek olarak, alan yönetim planının hazırlanması, müdahale önceliklerinin belirlenmesi, yerel aktörlerin sürece dahil edilmesi ve koruma bilincini artırmaya yönelik mekanizmaların geliştirilmesi gerekmektedir. Ayrıca, Kınık ve kırsal çevresine yönelik bilimsel araştırmaların artırılması ve kültürel mirasın görünürlüğünün güçlendirilmesinin, tarihi dokunun sürdürülebilir biçimde geleceğe aktarılması açısından temel bir gereklilik olduğu vurgulanmıştır.

Gelecekte yapılacak çalışmaların, sadece yapı ölçeğinde belgeleme ile sınırlı kalmayıp, yerleşimin kırsal peyzajını, üretim ilişkilerini, demografik değişim süreçlerini ve somut olmayan kültürel miras unsurlarını da içine alan çok disiplinli yaklaşımlar şeklinde geliştirmesi büyük önem taşımaktadır.

KAYNAKÇA

- Alexander, C. B. O., Philippon, A., Schuchhardt, C. ve Gräber, F. (1913). *Altertümer von Pergemon, Stadt und Landschaft* (Band 1, Text 2). Berlin.
- Aliağaoğlu, A. ve Demirözer, A. (2022). Çaygören ve Kertil Mahallelerinde (Sındırgı) Kırsal Soylulaştırma. *Turkish Studies-Social Sciences*, 17(6), 1023–1045. <https://doi.org/10.7827/TurkishStudies.64468>
- Bayatlı, O. (1997). *Bergama 'da Yakın Tarih Olayları 18. ve 19. yüzyıl*. Bergama Belediyesi.
- Bektaş, C. (1996). *Türk Evi* (1. baskı). Yapı Kredi Yayınları.
- Birol Akkurt, H. (2015). Bayındır Geleneksel Konut Alanı ve Koruma Sorunları. *TAC Mimarlık Arkeoloji Kültür Sanat Dergisi*, 7, 66–73.
- Buldan, E. ve Akış, T. (2025). Soylulaştırmanın Kırsal Boyutu: Turizm, Tarım ve Sanayi. *Planlama Dergisi*, 35(2), 324–331. <https://doi.org/10.14744/planlama.2025.26879>
- Cavid, İ. (2010). *Aydın Vilayet Salnamesi R. 1307/H. 1308* (M. Babuçoğlu ve diğerleri, Ed.). Türk Tarih Kurumu.
- Cerasi, M. M. (1999). *Osmanlı Kenti: Osmanlı İmparatorluğu'nda 18. ve 19. Yüzyıllarda Kent Uygarlığı ve Mimarisi*. Yapı Kredi Yayınları.
- Çizer, M. (1950). Kınık İmar Planı. *Mimarlık Dergisi*, 3, 14–23.
- Dayıoğlu, O. (2020). Modern ve Ulusal Bir Kimliğin Peşinde: Ali Mukadder Çizer. *Mimarlık*, 418, 61–66.
- Dayıoğlu, O. (2023). A Monographic Study: Life and Architectural Practice of Ali Mukadder Çizer [Yüksek lisans tezi]. İstanbul Teknik Üniversitesi.
- Tunca, U. D. (2021). Kırsal Mirasın Korunması ve Yerel Turizm: Foça Kozbeyli Örneği. *Journal of Humanities and Tourism Research*, 11(3), 503–525.
- Eldem, S. H. (1987). *Türk Evi: Osmanlı Dönemi* (Cilt 3). Türkiye Anıt Çevre Turizm Değerlerini Koruma Vakfı.
- Erder, C. (2021). *Tarihi Çevre Algısı*. Yem Yayın.
- Erdoğru, A. (2011). Onaltıncı Yüzyılda Bergama Yöresinde Konar Göçerler: Yörükler. İçinde *Uluslararası Bergama Sempozyumu Bildiriler I* (ss. 288–292). Bergama Belediyesi Yayınları.
- Eriş, E. (2003). *Bergama Uygarlık Tarihi: Bakırçay Üçlemesi*. Bergama Ticaret Odası Kültür Yayınları.
- Eriş, E. (2009). *Kınık Geçmiş Zaman Kayıtları*. Bergama Ticaret Odası Kültür Yayınları.
- Etlacakuş, A. ve Hamamcıoğlu Turan, M. (2024). Manisa Soma'daki Darkale Kırsal Yerleşmesi Konutunun Koruma Amaçlı Değerlendirilmesi. İçinde G. Köroğlu, E. İğüs, Ö. Oktay Çerezci ve S. Soylu Yılmaz (Ed.), *Kültürel zenginlikler: Sanat Tarihi ve Mimari Alanında Akademik İncelemeler* (1. baskı, ss. 109–121). Nobel Bilimsel Yayıncılık.
- Faroqhi, S. (2006). *Osmanlı Şehirleri ve Kırsal Hayat*. Doğu Batı Yayınları.
- Göktürk, H. (1979). *Anadolu'da Oğuz Boyları*. Türk Dünyası Yayınları.

- Hocaoğlu, B. (2016). Yer Şekillerinin Kırsal Yerleşim Dokusu Üzerindeki Etkilerine Bir Örnek Olarak Tire İlçesi Köyleri. *Cihannüma Tarih ve Coğrafya Araştırmaları Dergisi*, 1(1), 115–124.
- Höbel, A. (2019). Bayındır Geleneksel Konut Dokusunun Kültürel Değerlerinin Tespiti ve Bilinirliğinin Arttırılması [Yüksek lisans tezi]. Dokuz Eylül Üniversitesi.
- ICOMOS. (1964). *Venedik Tüzüğü*. https://www.icomos.org.tr/Dosyalar/ICOMOSTR_tr0243603001536681730.pdf
- ICOMOS. (1975). *Amsterdam Bildirgesi*. https://www.icomos.org.tr/Dosyalar/ICOMOSTR_tr0458320001536681780.pdf
- Irmak, M. H. (2022). Kent Gelişiminin Morfolojik İncelenmesi: Urla Örneği [Yüksek lisans tezi]. İstanbul Teknik Üniversitesi.
- Karcılı, H. (2009). Bergama Evi ve Koruma Yaklaşımı [Yüksek lisans tezi]. Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi.
- Kınık Belediyesi İmar ve Şehircilik Daire Başkanlığı. (2025). *Arşiv belgeleri*.
- Kızılkuşak, R. T. ve Güçhan, N. Ş. (2022). Erken Dönem Osmanlı Kırsal Yerleşim Örneklerinden Cumalıkızık Üzerine Morfolojik Bir Okuma. İçinde *Türkiye Kentsel Morfoloji Sempozyumu Bildiriler Kitabı* (ss. 209–229).
- Kocamanoğlu, N. M. (2010). Alaçatı Konut Mimarisi [Yüksek lisans tezi]. Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi.
- Kuban, D. (1995). *Türk Hayatlı Evi*. Mısırlı Matbaacılık.
- Mustafaoğlu, H. (2019). Kınık'taki Türk Dönemi Mimari Eserler [Yüksek lisans tezi]. Ege Üniversitesi.
- Orhan, G. ve Yücel, Y. G. (2019). Kırsal Mekânın Metalaşması ve Soylulaştırmanın Köy Hâli: Doğanbey Köyü'nün Dönüşümü. *MAD Journal*, 1(8), 8–42.
- Öden, Z. (1999). *Karası Beyliği*. Türk Tarih Kurumu.
- Özdemir, Ü. (2011). Safranbolu'nun Kültürel Miras Kaynakları ve Korunması. *Doğu Coğrafya Dergisi*, 16(26), 129–142.
- Özkan, S. (1991). *Gambreion Antik Şehri*. Bergama Belediyesi Kültür Yayınları.
- Radt, W. (2002). Pergamon: Antik Bir Kentin Tarihi ve Yapıları. Yapı Kredi Yayınları.
- Ramsay, W. M. (1960). *Anadolu'nun tarihi coğrafyası*. Milli Eğitim Basımevi.
- Sarıbey Haykiran, A. (2011, 7–9 Nisan). Aydın Vilayet Salnamelerine Göre XIX. Yüzyılın Sonlarında Bergama Kazası [Tam metin]. *Uluslararası Bergama Sempozyumu*, İzmir, Bergama Belediyesi Yayınları, 200–217.
- Sezai, A. P. (2003). *Osmanoğulları'nın Tarihi*. Koç Kültür Sanat.
- Sezen, B. (2023). Cultural Representations in Social Housing: The Case of Toki Kınık [Yüksek lisans tezi]. Yaşar Üniversitesi.
- Strabon. (2005). *Geographika: Antik Anadolu Coğrafyası* (A. Pekman, Çev.). Arkeoloji ve Sanat Yayınları.

- Sümer, F. (2002). Kınık. İçinde *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Cilt 25, ss. 418–419).
- Şenol, G. D. (2004). Eski Foça Konut Mimarisi [Yüksek lisans tezi]. Dokuz Eylül Üniversitesi.
- Tekeli, İ. (2011). *Anadolu'da Yerleşme Sistemi ve Yerleşme Tarihleri*. Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- UNESCO. (2011). *Recommendation on the Historic Urban Landscape*.
<https://whc.unesco.org/uploads/activities/documents/activity-638-98.pdf>
- Uzunçarşılı, İ. H. (2000). *Karesi Vilayeti Tarihçesi*. Zağnos Kültür ve Eğitim Vakfı.
- Ünal, Ç. ve Yücel, B. (2018). Kırsal Turizmin Geliştirilmesi ve Yönetilmesinde Yerel Halkın Algı ve Tutumları. *Doğu Coğrafya Dergisi*, 23(39), 113–130.
- Üreten, H. (2006). Mamurt-Kale'de Meter Aspodene Kültü. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 47(1), 211–222.
- Yılmaz, G. H. (2020). Kınık ve Çevresindeki Türk Dönemi Eserleri [Yüksek lisans tezi]. Dokuz Eylül Üniversitesi.
- Yüksel, G. (2005). *Bergama Krallık Kültü*. Çağdaş Matbaacılık.